

Mika Aspinen, utbildare i
bibelteologi vid Kyrkans
utbildningscentral

Bibeln - en utmanande guide i konfirmandundervisningen

Bibeln är på många sätt ett utmanande bibliotek att närma sig, många gånger främmande, svår att greppa och konfliktfylld. Samtidigt är den ett bibliotek som utmanar läsaren till aktivitet och tankeverksamhet när den kallar till ansvar, uppmanar, tröstar, provocerar. Få böcker har gett världen så mycket hopp – och få böcker har väckt så mycket tolkningsstrider.

Under årens lopp har psalmversen ”Jag tackar dig för dina mäktiga under, förunderligt är allt du gör” (Ps. 139:14) kommit att bli ett slags motto för konfirmandarbetet. Versen har funnits med i alla tidigare konfirmandmaterial och i planen för konfirmandundervisningen 2017 har den fått ge upphov till titeln och en del av riktlinjerna. I denna förundran står Gud och människan i dialog med varandra. Människan söker anande sin väg i den värld som Gud skapat och som i sig är ett enda stort under.

Uttalandet ”**Jag är ett under**” kan – lite beroende på hur man betonar – för oss låta som självcentrering, men psalmens hebreiska ursprungstext har en annan underton. ”Jag” lyfts inte fram först i uttrycket, utan placerar sig mitt i ett virrvarr av lovprisning och förundran, i slutet av verbet liksom för att påminna om att allt detta stora förunderliga omfattar även mig. Också skräckblandade känslor skyntar fram hos psalmisten, som ser hur stora och skrämmande Guds verk är. Förundran är enorm, lite som ”wow” och ”vad i all världen”.

Bilder av vad som är ”bibliskt”

Man kan närma sig Bibeln, den där ”förunderliga saken”, på väldigt många olika sätt. För någon hör den till basen i livet, en annan uppskattar den som en kulturhistorisk skatt och en tredje associerar den med vidskepelse eller orätter som begåtts i religionens namn. Också den personliga erfarenheten inverkar. Någon har blivit slagen med Bibeln i huvudet, medan en annan knappt har haft någon kontakt alls med hela eposet.

Uppfattningarna om Bibeln kan också leva sitt eget liv. En har starka associationer, en annan har ingen uppfattning överhuvudtaget och en tredje tror sig veta hur kyrkan tolkar Bibeln. Ofta är det fråga om förutfattade meningar eller fördomar: kyrkan uppfattas som en plats där Bibeln förklaras bokstavligen in absurdum samtidigt som man i dess skugga närmast koncentrerar sig på att motsätta sig än det ena än det andra. Fördomarna om konfirmandundervisningen kan ge ångest, för ”man läser ändå bara Bibeln hela tiden”.

Är den enda lösningen på den här mångfalden ett slags blomsteräng där man låter alla

blommor blomma? Eller är det kyrkans uppgift överlag – och konfirmandundervisningens uppgift i synnerhet – att visa på en bestämd uppfattning om Bibeln? I vilken mån är Bibeln överlag i konfirmandundervisningen den *sak* man lär sig och i vilken mån är den mera ett *redskap* med vars hjälp man närmar sig själva saken? Eller är det onödigt att försöka göra en sådan uppdelning?

Varje enskild individs förhållande till Bibeln – och till trosfrågor överlag – är verkligt för individen i ögonblicket, oberoende av hur intetsägande och ogreppbart det är, men ingen har ett sådant förhållande att det inte skulle finnas skäl att fördjupa det och lära sig mera, tillsammans med andra. Konfirmandundervisningen är en plats där man verkligen får jobba med att söka balans i hur mycket utrymme fakta, aktivitet och upplevelser ges och hur de kan stödja varandra.

I kontakten med Bibeln lönar det sig att turvis ta ett steg som stärker förhållandet, turvis ett som ger distans och inte bara välja antingen eller. Om de unga får ens en liten positiv minnesbild av en Bibeltext har ett förhållande till texten redan uppstått. Om de unga inser att Bibeln inte är en magisk bok som ramlat ner från himlen och landat i kyrkan har vi redan kommit ganska långt i sinnet för proportioner, i distansen. Var för sig leder både närhet och distans till ensidig slagsida. Ju mer man betonar hur viktig Bibeln är och försöker skapa ett så nära förhållande som möjligt, desto större är risken att Bibeln blir en magisk bok som lyfts upp på en piedestal, som den sedan ramlar ner från när livserfarenheten ökar. Ett distanserat betraktande på avstånd kan däremot få Bibeln att se ut mera som ”någon underlig bok”, en märklig fornlämning som inte har något att göra med verkliga livet.

Vilket är då förhållandet mellan livet och Bibeln? Det finns befrielse-teologiska pionjärer som sagt att förhållandet kan jämföras med en konstutställning och utställningsbroschyren. Livet är en osannolik konstutställning som man kan njuta av utan att känna till bakgrunden, men upplevelsen blir enormt mycket större om man har hjälp av en större referensram än bara sig själv och sina egna funderingar. Och tvärtom: man kan också bara studera broschyren, men utan koppling till själva utställningen är den i bästa fall en torr sysselsättning och i värsta fall helt utan rim och reson.

Guide

I planen för konfirmandundervisningen 2017 talar man om Bibeln som ”guide till livet som kristen”. Guidemetaforen försöker få med något av den rörelse som alltid funnits i Bibeln. Bibeln är inte en lärosamling eller en färdig kokbok full med recept. Texterna, som är olika gamla och sinsemellan väldigt olika, inbjuder till egna vandringar i ett varierande landskap. Redan när man läser märker man att vissa stigar verkar vara bättre upplysta, medan andra är mer svårframkomliga eller förgrena sig väldigt mycket. På alla dessa stigar har miljoner människor vandrat före oss, men för den enskilda läsaren, ung eller lite äldre, är den egna stigen ny och fräsch. Konfirmandundervisningen är en inbjudan till resällskap. Men hurdana vägmärken kan man ge den nya vandraren?

Gammal gedigen frälsningshistoria

Åtminstone sedan biskoparna 1972 publicerade professorn i nytestamentlig exegetik Aimo T. Nikolainens tolv teser om Bibeln som sitt gemensamma utlåtande har vår kyrka haft något slags ”halvofficiell” helhetsuppfattning i form av en frälsningshistorisk bibeltolkning i vid bemärkelse. Denna uppfattning har långa anor, delvis redan i Gamla testamentets historieskrivning, fornkyrkans tider och i synnerhet reformationen och upplysningen.

En frälsningshistorisk bibeltolkning tar fasta på de stora linjerna, att hitta ett slags ”Bibelns röda tråd”. Bibeln ses som ”den stora berättelsen”, som inleds när världen skapas och följer Israels/Juda folk genom olika skeden fram till Jesu tid och vidare till Jesu första efterföljare för att till sist kulminera i Uppenbarelsebokens vision av en ny himmel och en ny jord. Ansatser i den här riktningen finns också hos enskilda skribenter i Bibeln, i synnerhet i Lukas dubbelverk, där världshistoriens förlopp beskrivs i tre delar: ”lagens och profeternas tid” (Luk. 16:16), Jesu tid som ”navet i tidshistorien” och ”kyrkans tid” som beskrivs i Apostlagärningarna.

Mallen är i pedagogiskt avseende tydlig och ett tilltalande narrativ. Detaljerna placeras in i en större helhet och med hjälp av frälsningshistoriens tidslinje kan man försöka komprimera Bibelns innehåll till ett mycket kompakt paket. Bra sammandrag och helhetsbilder behövs i allt det fragmentariska.

Mallen har också sedan länge fungerat som brobyggare mellan olika teologiska betoningar. Då en tolkning som mer eller mindre lutar mot det fundamentalistiska hållet betonar Bibelns trovärdighet på alla punkter fäster i stället en kritisk samtalspartner från andra flanken uppmärksamhet vid de många motsägelserna i Bibeln och den föråldrade världsbilden. En frälsningshistorisk diplomat dyker ner någonstans där emellan. Diplomaten tröstar fundamentalisten med att också en frälsningshistorisk tolkning baserar sig på vissa fundament som allting vilar på, och som exempel nämns kanske Jesu gudom eller uppståndelsen som historiskt faktum. Samtidigt försöker frälsningshistorikern finkänsligt antyda att allt i Bibeln kanske inte är lika centralt, att det finns en viss smak av kärlet i en del bisaker och att man inte behöver vika för frågan om felaktigheter i Bibeln. Kaninen är ingen idisslare, även om det står så i Toran och man behöver inte harmonisera de inbördes skillnaderna i evangelierna.

Karakteristiskt för den frälsningshistoriska bilden är att man skiljer mellan centrala och mindre centrala delar. I detta sammanhang hänvisar man gärna till Luthers kriterier, då han säger att det centrala i Bibeln är det som ”driver Kristus”, det vill säga framhåller frälsningsbudskapet. Alla mindre centrala frågor kan man i lugn och ro ha olika åsikt om, för det har ju också Bibelns författare. I samma anda som biskoparnas tolv teser tillämpas i ”Ett stort under” en lite liknande tudelad lära på Bibeln och kristologin: så som Kristus har både en gudomlig och en mänsklig sida har också Bibeln det, och det går inte att strikt särskilja dem från varandra. Den mänskliga sidan ska studeras med alla tillgängliga kritiska metoder medan den gudomliga per

definition står utanför det vetenskapliga studiet. Ett sådant koncept är behäftat med vissa problem, men har i flera situationer hjälpt till att skapa arbetsfred och ett samtalsklimat med respekt för olikheter.

Trots alla goda sidor är den frälsningshistoriska tolkningsramen inget trollspö. Det lönar sig inte heller att se det som hugget i sten att guidens rörelse inte kan stanna upp. Om man komprimerar konceptet till en väl tillrättalagd formel kan den bli en ansträngd ideologi eller något av ett trollspö. Eller en för komplicerad struktur som först måste monteras som en byggställning innan man kommer åt själva texten. En tidslinje kan på ett allmänt plan fungera som hjälp för ett heuristiskt tänkande, liksom stora penseldrag på fri hand, men kan på nära håll betraktat få bilden att te sig som ett pixelflimmer. Vem är det som sist och slutligen bestämmer vad som är centralt och vad som är mindre centralt? Är till exempel jungfrufödelsen lika central som uppståndelsen? Skapas bilden av att en stor tidslinje framträder som av sig självt ur Bibeln, när den de facto kräver rejält med sovrande och (om)tolkning – alltså maktutövning som man sällan är medveten om? Eller låter man mellan raderna förstå att det är en förklaring som omfattar hela världshistorien – när det på håll betraktat är en ganska snäv förståelse av den egna kulturkretsen, där ”Guds stora gärningar i historien” inte skiljer ur som något globalt fyrverkeri och inte ens i sin egen miljö innebär så stora omvälvningar som texterna låter förstå? Hur mycket kan enskilda händelseers historiska perspektiv ifrågasättas utan att hela tidsaxeln faller ihop? Vissa teorier om olika skeden i Israels folks historia ligger kanske inte i vågskålen, men hur ska man förhålla sig till exempel till de olika beskrivningarna av Jesus i Nya testamentet eller starkt eskatologiska betoningar som hade sin etablerade plats i världsbilden vid den tid då texterna kom till?

Vidare på existentialistisk väg

En annan stark strömning i bibeltolkningarna är de existentialistiska djuplodningarna. Existensen med de tillhörande stora frågorna skapar åtminstone en skör förenande länk mellan människor i olika tidsepoker och kulturer. De yttre miljöerna förändras, den teknisk-vetenskapliga revolutionen kan knappast överdrivas – men de stora frågorna om vad en människa är förblir förvånansvärt oförändrade genom tiderna. Vad är en människa (jfr Ps. 8 och 139)? Vart eller till vem kan jag vända mig när det inte är bra för mig att vara ensam (jfr 1 Mos. 2)? Varför är världen full av lidande (jfr Job)? Har allt en djupare mening eller är allting sist och slutligen fåfänglighet (jfr Pred. 1)? Men vad är det sist och slutligen som håller om inte omsorgen (jfr kärleksbudet, Luk. 10:27, och den gyllene regeln, Matt. 7:12)?

Det är alltså lätt att visa på hur aktuell Bibeln fortfarande är – åtminstone till vissa delar. Om detta får göra ens ett litet avtryck i minnet eller känslan torde bibelundervisningen till största delen ha uppfyllt målet.

Lika enkelt är det att hitta en hel serie ammunition för att skjuta ner påståendet att Bibeln fortfarande är aktuell. Parallellt med tanken om det tidlösa i att vara människa hittar vi speglingar av totalt annorlunda tider människor fötts till. Hela tredje Moseboken är på många sätt

rena hebreiskan – och sällan lyfter man fram något annat än den halva versen med budet om att älska sin nästa (3 Mos. 19:18 b), eller i så fall vissa urval som historielöst plockas direkt in i vår tid i diskussioner och konflikter kring sexualiteten.

Kvinnans ställning är med dagens ögon sett rent förfärlig, samtidigt som det också finns andra betoningar. Många berättelser i Gamla testamentet har sagokaraktär och inte heller kan allt som Jesus säger i evangelierna direkt användas som förhållningsregler. Skapelseberättelsen kan låta som rena rama kreationism och de onda andar som regelbundet dyker upp i evangelierna kan få en att hicka till.

En smart och kritisk ungdom kan med fog fråga varför man behöver Bibeln för att tala om det som är allmänmänskligt. Räcker det inte att man bara känner in det som är mänskligt och möter varandra utan några speciella heliga manualer?

Frågan är värd att tas på allvar och tvingar till kontinuerlig självkritisk rannsakan. Vad är sist och slutligen målet med att vi lyfter fram Bibeln? Större bibelkännedom, lära ut den rätta kristna läran, större respekt för den Heliga Boken, ens en lite mer positiv attityd till historiska texter, stöd för gemenskapskänslan eller kanske att hitta livsspår och i sista hand sig själv på både gamla och nya testamentets blad?

Planen för konfirmandarbetet betonar att man regelbundet ska lyfta fram Bibeln, så att dess texter och teman på ett bra sätt blir vardagliga, så att de inte upphöjs på något konstlat sätt utan berättar om vad det är att vara människa, inte svartvitt eller via fromhetsglasögon men väldigt rättframt och livsnära. Det mänskliga livets ljus och skuggor framträder, det finns utrymme för sökande och tvivel, för att närma sig och dra sig tillbaka, vara mer eller mindre intresserad, välja sina egna stigar eller sälla sig till en större kedja – Bibeln bär själv på exempel på allt detta. Den ger inte direkta svar på varje etiskt problem och allt kan inte överföras rakt av till vår tid, men där finns eviga pärlor att stöda sina egna funderingar på.

Tillsammans och enskilt

Det frälsningshistoriska greppet kan i bästa fall ge tidsperspektiv och gemenskapskänsla, en upplevelse av att lokalförsamling X och just den här konfirmandgruppen är en del av Guds vandrande folk, den skara som Jesus kallar sina vänner (Joh. 15). Det är kanske onödigt att fastna i frågor om i vilken mån de olika historiska beskrivningarna motsvarar verkligheten – det är ändå alltid fråga om konstruktioner. I Bibeln ser vi inte fotografier från olika tidsepoker utan målningar från olika stilriktningar – och även om de vore fotografier skulle de vara konstruktioner.

Men det är just det vår tanke behöver, konstruktioner, tankebyggnader som hjälper oss i vårt försök att greppa verkligheten, och därför är det viktigt att känna att man hör till något större. Lever vi i en tid då de stora berättelserna dör eller kanske snarare i en tid då de återuppstår?

Det är kanske bra om varningsklockorna börjar ringa ifall den frälsningshistoriska

gruppidentiteten leder till strikta tudelningar av något som helst slag: troende och icke-troende, vår kyrkas medlemmar och andra, infödda finländare och invandrare, majoriteter och minoriteter. Visserligen tror idealisten i mig att unga som regel är smartare och mer vidsynta än vi äldre, om vi inte lyckas förstöra deras öppenhet genom att alltför snabbt pressa in den i färdiga formar.

Ett existentiellt angreppssätt bidrar med en gnutta individualism – med allt vad det innebär av glädje och svårigheter. Ur existentiellt perspektiv är Bibeln en enorm resurs där vilken individ som helst ur något hörn kan hitta genklang för sina livsfrågor, kanske just för att de djupast personliga frågorna sist och slutligen är förvånande universella. ”Duger jag?” frågar inte bara unga i vår tid utan också Saul, David, Salomo, Hanna, Jona, Maria, Petrus, Paulus och vem vet kanske också Uppenbarelsebokens författare Johannes med hela sin målgrupp. ”Framtiden är så ovisst”, suckar både unga och lite äldre och får sällskap av Abraham och Sara, Rut, Jeremia och Job. ”Lyssnar någon på mig, är någon intresserad av mig?” frågar den förtvivlade men samtidigt förundransvärt okuvliga kananeiska kvinnan (Matt. 15:21–28). I Bibelns berättelser får vi ta del av inre kamper och berättelser om utveckling och förändring som ger tröst i individens egen kamp. Jag är inte totalt ensam. Det finns hopp också mitt i mörkret.

Myter och narrativ

Eftersom Bibelns urtida världsbild kan bli en stötesten är det nödvändigt att vi ger åtminstone en liten inblick i bakgrunden. Det är ingen idé att dölja den främmande världsbild som ligger som grund för skapelseberättelserna, utan tvärtom är det bra att lyfta fram den. Men åt vilket håll ska man sedan gå? Är det viktigt att försöka demytologisera berättelserna, så att själva budskapet hittas under skalet? Riskerar vi då slänga ut barnet med badvattnet? Eller vore det tvärtom bra att remytologisera, på nytt dyka in i myterna med hull och hår?

Av Bibelns mytkatalog kan man bygga den ena effektfulla världen efter den andra som man kan fördjupa sig i genom berättelser eller varför inte rollspel eller datorspel? En viss remytologisering kan vara en inspirerande utgångspunkt för aktiva och upplevelsebaserade metoder. Om man däremot tar det som teologisk grund står vi där med ett tveeggat svärd. ”Tillbaka till myterna” låter visserligen lockande, men samtidigt luktar det bakåtsträvande, som om vi skulle kasta oss tillbaka till andra sidan upplysningen, till det förflutnas guldålder, som aldrig har funnits någon annanstans än i fantasin.

Ett narrativt grepp fungerar däremot på myternas språk, så på berättelsenivå kan ”tillbaka till myterna” öppna en gångbar väg. När berättelsen är en myt är den inte ”mindre sann” utan om möjligt ”mera sann”. Den sitter inte fast i historien utan skapas om och om igen där människor lever, känner och möter varandra.

”Jag saknar undervisning, berättelser och närvaro”, skrev en gymnasist i en tidningsinsändare och sa sig var genomtrött på digitalt lärande. Samtidigt signalerar önskan också något djupt som tilltalar på många nivåer. I synnerhet i konfirmandundervisningen passar de tre dimensionerna

som hand i handske. Lämpliga portioner undervisning, berättelser och närvaro – och allt detta invävt i varandra – skulle det vara ett bra grundrecept också för bibelundervisningen? Under en konfirmandperiod hinner man inte mycket, men om man får med ens en gnutta alla tre dimensionerna kan man hoppas att bibelglimtarna uppfyller sitt syfte. Så består dessa tre – men störst av dem är kanske närvaron.

Förklara eller inte förklara?

Gång på gång blir jag tvungen att återvända till frågan om relation eller distans. Hur ska man hitta den rätta balansen? När ska man förklara och när ska man låta bli? Eller ur ett annat perspektiv: i vilken mån uppfattar jag Bibeln som ”tillräckligt tydlig”, så att den ”förklarar sig själv”, och i vilken mån anser jag det vara nödvändigt att åtminstone i någon grad ge en bakgrund, så att inte allting blir helt obegripligt?

Bibeln är inte ”tillräckligt tydlig”, suckade redan den etiopiske hoveunucken när han försökte läsa själv (Apg. 8:31), och Nya testamentets yngste författare gav runt 150-talet sin utvärdering av Paulus kommunikationsförmåga och läsarnas mottagningsförmåga, som då redan hade en historia på hundra år (2 Petr. 3:16). Bibeln är inte kristen tro i ett nötskal och det är inte lätt att hitta katekesaktiga sammandrag. Vi behöver förklaringar, eller åtminstone utrymme att fundera kring våra öppna frågor som inte riktigt får något direkt svar. Hoveunucken behöver sin Filippus, Emmausvandrarna sin Kristus – och Jesus själv behöver den kananeiska kvinnan som öppnar hans ögon så att han breddar glädjebudskapet till att gälla andra än bara det egna folket. Konfirmanderna behöver sina hjälpledare och ledare – men som ledare behöver jag också både konfirmanderna och hjälpledarna, inte som ”objekt” för mitt arbete, utan som personer som lär mig något nytt om livet.

Samtidigt är Bibeln ändå på något sätt ”tillräckligt tydlig”. Den är lite som en vän som man aldrig riktigt kan förstå och som ibland är påfrestande, men som man ändå alltid emellanåt vill tillbringa tid med. Igen – varken barn, unga eller äldre – behöver tillägna sig torra begrepp som ”narrativ” eller ”existentiell” för att kunna leva sig in i de medryckande berättelserna, Jesu verk, undervisning, död och uppståndelse, kärleksbudet eller varför inte psalmerna 23 eller 139. Men i många fall räcker det inte att bara studera texten i sig, utan man behöver ett sammanhang, någon som går bredvid. Om en sådan finns där vid rätt tidpunkt sker åtminstone i någon mån ett stort under.

Förklaringen formuleras inte alltid i ord och behöver inte nå endast hjärnan. Det finns en tid att förklara och det finns en tid att låta bli att förklara och bara uppleva, delta, känna och förnimma.

(Översättning: Kesia Edström)